

Универзитет у Београду, Филозофски факултет –
Центар за историјску географију и историјску демографију

DOI 10.5937/kultura1443219M

УДК 27-788.2(497.16)“08/12”

27-565.79 Свети арханђел Михаило

прегледни рад

КУЛТ СВЕТОГ АРХАНЂЕЛА МИХАИЛА МЕЂУ БЕНЕДИКТИНЦИМА НА ПОДРУЧЈУ БАРСКЕ МИТРОПОЛИЈЕ И КОТОРСКЕ ЕПИСКОПИЈЕ

ОДРАЗ ДРУШТВЕНИХ И КУЛТУРНИХ ПРИЛИКА (9–13. ВЕК)

Сажетак: *Средином 9. века бенедиктински монашки ред бележио је успон у јужној Италији. Почев од краја 8. столећа Монтекасино је био носилац културног препорода, мрежа опатија увелико се проширила на подручју Беневента, Апулије, Кампаније, Калабрије и других области, док су припадници овог реда у европским оквири-ма важили за гласовите мисионаре, који су дали велики допринос христијанизацији многих германских и словенских народа. Међутим, бенедиктинци у јужној Италији су већ неко време били изложени нападима Сарацена и других разбојника који су угрожавали и пљачкали њихове манастире, што је кулминирало освајањем Монтекасина 883. године. Због учвршћивања византијске власти прилике на источној јадранској обали деловале су далеко стабилније и*

погодније за живот монашких заједница. Поред тога, у залеђу византијских градова живело је словенско становништво које је већ више од два века постепено продирало у приобалне зоне, полако изграђујући свој однос са Романима, житељима урбаних средина. Словени су још увек у великом броју били поклоници старе религије или тек делимично христјанизовани. Осим што су уживали углед успешних мисионара, бенедиктинци су своје манастире подизали у сеоској средини наомак главних саобраћајница и градских центара, док се њихов начин живота уклапао у менталитет и навике аграрног друштва. Христјанизовање словенског живља омогућавало је ширење културних модела из градова центара византијске управе, што је прејудуцирало јачање идеолошких позиција и учвршћивање њихове фактичке власти. На другој страни, Апостолска столица је на овакве подухвате гледала благонаклоно будући да су бенедиктинци готово неосетно допринесли снажењу позиција римске цркве у Далмацији. Бенедиктинци су озбиљно приступали мисионарским подухватима, о чему сведочи и вешт избор светачких култова, пре свега титулара великих опатија.

Кључне речи: бенедиктинци, византијски градови, Словени, христјанизација, светачки култови, св. арханђел Михаило

Постанак најстаријих манастира реда св. Бенедикта на источној јадранској обали пада у другу половину 9. века.¹ Учестали напади Сарацена нагнали су бенедиктинце из јужне Италије да спас потраже у безбеднијим крајевима. Источна јадранска обала, посебно од времена цара Василија I (867-886), представљала је погодно тле за оснивање нових монашких заједница. Упркос бројним тешкоћама са којима су се свакодневно суочавали, византијски градови су успели да сачувају културно наслеђе позне антике и оснаже црквену организацију. У њихово непосредно окружење постепено је продирало словенско становништво које још увек није било у већој мери христјанизовано.² Будући да су велики делови Европе и бројни германски и словенски народи покрштени, захваљујући деловању бенедиктинаца, нема места сумњи да су припадници овог реда извесне мисионарске активности обављали на тлу Далмације, као и у крајевима јужно од Дубровника. Бенедиктинске опатије и мање настамбе добро су се уклапале у свакодневницу словенског и албанског села, о чему сведочи њихов изглед и положај, ритам по коме се одвијао монашки живот и начин привређивања. Премда ће карактер и размере тих утицаја у многим сегментима заувек

1 Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Насеља и становништво српских земаља у позном средњем веку* (ев. бр. 177010).

2 О односима византијских градова и словенских досељеника видети: Goldstein, I. (1992) *Bizant na Jadranu od Justinijana I do Bazilija I*, Zagreb: Latina et Graeca, str. 83-111.

остати непознаница, неспорно је да је бенедиктинско монаштво благотворно утицало на развој микросвета који је готово неопажено егзистирао у сенци византијских градова. Уосталом, вишедценијска истраживања бројних локалитета у околини Бара навела су Павла Мијовића на закључак да су управо бенедиктинци дали велики подстицај мелиорационим радовима који су Барско поље претворили у тле погодно за узгој различитих пољопривредних култура.³

Данас је тешко рећи у којој мери је кретање бенедиктинаца између западне и источне јадранске обале било надгледано из Рима, али се оно сасвим извесно уклапало у шире политичке планове папства, посебно од времена понтификата Николе I (858-867), енергичног заговорника универзализма Римске цркве. Датост да се јужни Јадран налазио под чврстом контролом Василија I, који је нарочито првих година своје владавине одржавао добре односе са Апостолском столицом, омогућили су долазак бенедиктинаца којима је у новој средини био намењен важан задатак – христијанизација словенског становништва у приобаљу.⁴ Примање хришћанства представљало је предуслов прихватања политичких, друштвених и културних модела који су се ширили из оснажених центара византијске управе. Поред представника византијских власти, долазак бенедиктинаца и подизање њихових манастира подржавали су припадници градског патрицијата, као и словенски владари.⁵

3 Мijović, P. (1995) O najstarijoj pismenosti Bara, u: *Iz kulturne prošlosti Bara*, Bar: Kulturni centar Bar, str. 99.

4 O односима Василија I и Рима видети: Острогорски, Г. (1959) *Историја Византије*, Београд: СКЗ, стр. 223-224, 228-229, 231, 234-235; *Storia del cristianesimo. Il medioevo*, eds. Filoramo, G. and Menozzi, D. (2001) Roma-Bari: Editori Laterza, p. 181-185. (M. Gallina); Станковић, В. (2003) *Цариградски патријарси и цареви Македонске династије*, Београд: Византолошки институт САНУ, стр. 53-70.

5 Примери су бројни тако да ћемо навести само неке. Задарски приор Андрија је опоруком састављеном у децембру 918. године манастиру Св. Кршевана оставио земљишне поседе, слуге, слушкиње, стадо од стотину оваца, печу свиле и један прекривач, Kostrenčić, M. (1967) *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae I*, Zagreb: JAZU, p. 27 (№ 21). Дубровачки патриције Савин (Гундулић?) је 1122. године Монтекасину покљонио две сребрне посуде тешке око девет либара са молбом да се пошаљу монаси који би помогли ширење бенедиктинског реда у Далмацији. Пошто је на његов захтев одговорено позитивно, Савин је приспелим бенедиктинцима даровао цркву св. Марије у Рожату, *Leonis Marsicani et Petri Diaconi Chronica monasterii Casienensis*, MGH VII, Hannoverae 1846, p. 803. Хрватски краљ Петар Крешимир IV у два наврата је 1060/62. године обдарио манастир Св. Томе у Биограду у коме су живеле бенедиктинке предвођене опатицом Дабрицом, Kostrenčić, CD I, p. 96-97 (№ 68), 97-98 (№ 69).

У јужној Италији бенедиктинци су врло рано пригрлили култ Св. арханђела Михаила захваљујући утицају светилишта на Монте Гаргану. Према *Књизи приказања* око 490. године збила су се три чудесна догађаја. Бик богатог земљопоседника Гаргана изгубио се приликом повратка са испаше. Власник и његови пратиоци животињу су пронашли на врху брда како стоји на улазу у једну пећину. Љутити Гаргано одапео је на бика отровну стрелу, која му се волшебно вратила не озледивши животињу. Убрзо потом удружени Сипонтинци и Беневентанци однели су уз помоћ виших сила победу над Наполитанцима, који су још увек били пагани, да би напослетку сам арханђел Михаило извршио консекрацију речене пећине. Лаврентије Мајоран, епископа Сипонта, о том чину је био обавештен у сну. Када су се после три дана строгог поста епископ Лаврентије и верници попели до врха брда, у пећини су затекли олтар и извор живе воде која се сливала кап по кап тзв. *stilla*.⁶ Према наводима из његовог житија, Лаврентије Мајоран био је рођак цара Зенона (476-491) који му је послао мермер и скупocene златне украсе за светилиште.⁷ Првобитну цркву на Монте Гаргану заиста су подигли Византинци у другој половини 6. века. Већ у 3. веку у Фригији је постојало неколико места на којима је поштован култ Св. Михаила, што по свој прилици стоји у вези са легендом о апостолима Филипу и Јовану који су уз помоћ арханђела начинили извор лековите воде. Култ је убрзо прихваћен у самом Цариграду, одакле се проширио и на јужну Италију.⁸ Св. арханђел Михаило прославља се 8. маја (приказање у пећини на Монте Гаргану) и 29. септембра.

Mi ka'el на хебрејском значи *Ко као Бог*. У Старом завету и Апокалипси арханђел Михаило појављује се у улози врховног ратника који предводи војске анђела верних Богу у борби против Сатане и његових демона, тј. побуњених анђела. У Новом завету додељена му је улога тауматурга који се у одређено време спушта на воду у бањи Витезди да би је заталасао и тиме учинио лековитом. Хришћанска традиција га је касније доживљавала као психопомпа, тј. онога који предводи душе преминулих у тренутку преласка из једног у други облик егзистенције. *Potentia* коју је арханђел Михаило имао над снагама зла и телурским силама створила је од њега заштитника људског рода од елементарних не-

6 *Liber de apparitione Sancti Michaelis in Monte Gargano*, MGH Scriptorum rerum Langobardicarum et Italicarum saec. VI – IX, p. 540-543.

7 *Ex Vita Sancti Laurentii episcopi Sipontini*, MGH Scriptorum rerum Langobardicarum et Italicarum saec. VI – IX, p. 543-545.

8 Piemontese, G. (1999) *San Michele e il suo santuario. Via sacra Langobardorum*, Foggia: Bastogi, p. 13, 21-26.

погода и разних болести и слабости. Стога се обично приказује са мачем у десној и теразијама у левој руци. Поред ијатричких својстава, извор воде на Монте Гаргану је верницима доносио и очишћење од грехова. Тако је ово светилиште врло рано постало циљ духовних прегнућа многих верника, а дуж ходочасничког пута који је водио од Беневента до Монте Гаргана тзв. *Via Sacra Langobardorum* постојало је више бенедиктинских манастира и хоспиција, чиме се овај ред директно укључио у тумачење и ширење култа Св. арханђела Михаила.⁹

Акватички симболизам представља важан сегмент у бенедиктинском поимању света и кључни чинилац приликом избора места за оснивање манастира. Будући старија од Земље по постању, *fons et origo* многих ствари још *in eo tempore* када *spiritus Dei ferebatur super aquas*, вода се налази у самој бити егзистенције.¹⁰ Жива вода која извире из стене слављена је због својих терапеутских својстава, што стоји у непосредној вези са култом Св. арханђела Михаила.¹¹ Тако вода поред практичног значаја, стиче статус свепржимајућег симбола. Стога су се бенедиктинци свесно досељавали на места у близини извора, на обале река, језера и мора, а није им била страна ни аура острвске издвојености.

Најстарији бенедиктински манастир у крајевима јужно од Дубровника, подигнут на Превлаци у Тиватском заливу, био је посвећен управо Св. арханђелу Михаилу. У време његовог оснивања у другој половини 9. века култ на Монте Гаргану био је увелико развијен. Предводник небеских војски, заштитник од ратних недаћа и природних стихија, тауматург који уз помоћ воде лечи и ослобађа од грехова морао је бити лепо дочекан у сеоској средини, прихvatљив поклоницима древне словенске религије и новопокрштенима међу којима су бенедиктинци обављали мисионарску делатност. Манастирски комплекс импозантних размера, који су чинили тробродна базилика са звоником, зграде за становање, радионице и друге просторије економске намене, уздизао се на полуострву које се повремено претварало у оток остављајући утисак изолованости. Са морске стране манастир је био теже уочљив будући да су га заклањале издужене форме острва Свети Габријел (данас Свети Марко). Поред повољних климатских услова и плодног земљишта погодног за узгој маслина и винове лозе, бенедиктинци су на овом месту

9 Исто, стр. 13, 106-109, 117-118, 159-163; Niola, M. (2007) *I Santi patroni*, Bologna: Il Mulino, 56-61.

10 Упоредити: Elijade, M. (2004) *Sveto i profano priroda religije*, Beograd: Alnari – Tabernakl, str. 95-99.

11 Piemontese, *San Michele*, p. 13, 15.

затекли остатке римске виле и хришћанске базилике из Јустинијановог времена, чиме су остварили континуитет култног места. Свети Михаило је представљао сакрализовану простор унутар аграрног подручја које су чинили пространа грабљаска равница и обронци Врмца и Луштице. Остале бенедиктинске настамбе постављене су радијално у односу на превлачку опатију. Свети Лука у Кртолама и Свети Никола Петранички налазили су се на Луштици, Свети Петар Градачки на обронцима Врмца, на супротној страни залива у данашњој Бијелој био је Свети Петар, док се на излазу из теснаца Вериге на мањем острву уздизао Свети Ђорђе. Пада у очи да су бенедиктинска станишта заузимала стратешке тачке са којих је било могуће контролисати пловни пут од Кумборског рата до улаза у Которски залив. У време присуства бенедиктинаца од 9. до 11. века подручје Тиватског залива и Грбља било је, по свој прилици, релативно добро насељено. Радило се о граничном појасу између Дукље и Травуније, односно Србије, који је, премда под влашћу српских кнежева, гравитирао ка византијском Котору, што је подухвату бенедиктинаца давало посебан значај.

Други бенедиктински манастир посвећен Св. арханђелу Михаилу налазио се у самом Котору. Његов опат Петар присуствовао је свечаности освећења катедрале св. Трипуна 19. јуна 1166. године.¹² Манастирску цркву представљала је тробродна базилика са пет попречних травеја подигнута у 9. или 10. веку. Током археолошких ископавања 1982/83. године пронађени су остаци камене олтарске преграде, четвртастог стубића који је придржавао првобитну свету трпезу, синтронона, као и фрагменти натписа и живописа са приказом низа светитеља у орнату, што све потиче из зрелог прероманичког периода. Кроз јужна врата се, по свој прилици, улазило у веће двориште са комплексом манастирских зграда. Првобитна црква Св. Михаила вероватно је постојала до средине 14. века када је порушена у неком од јачих земљотреса. На њеном мету подигнута је нова црква мањих размера која постоји и данас.¹³ Свети Михаило представља једини мушки бенедиктински манастир на подручју Которске епископије који је подигнут унутар градских бедема. Бенедиктинско монаштво у начелу није било везано за градску средину и урбани начин живота. Свети Михаило Которски

12 Smičiklas, T. (1904) *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae II*, Zagreb: JAZU, p. 102 (№ 98).

13 Čubrović, Z. (1983-1984), Crkva Svetog Mihaila u Kotoru, *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru* br. 31-32, Kotor: Pomorski muzej, str. 151-159; Мартиновић, Ј. (1995) *Сто которских драгуља*, Ријека Црнојевића: Ободско слово, стр. 71-74.

је вероватно запустео још током 13. столећа, док је његов храм претворен у парохијску цркву. У најстаријим которским судско-нотарским књигама (1326-1337) у више наврата поменуто је презвитер Јован („dompnus Iohannes, abbas et rector ecclesie sancti Michaelis de Cataro”).

Бенедиктински манастир чији је патрон у почетку био св. Михаило а потом Пресвета Богородица подигнут је на полуострву Ратац које раздваја Сутоморски залив од Барског сидришта контролишући пловни пут од Црног рта на северу до рта Волујице на југу. Поглед према пучини је потпуно отворен. У залеђу се пружају Спичанско и Барско поље које Ратац у физичком и симболичком смислу надвисује. У непосредној близини постоји текућа вода, која осим практичне примене има јасан симболички значај због својих ијатричких и пурификаторских својстава. Приступ са мора отежавају стрме стене, али га истовремено омогућава природно пристаниште заклоњено од јаких ветрова са пучине. На око сат времена хода (око 3 km) налази се већи урбани комплекс – стари град Бар.¹⁴ Тако је Ратачка опатија готово досегла идеални модел сажимајући јединство потреба бенедиктинске заједнице у односу на себе саму и свет који је окружује – континуитет култног места, узвишење које побуђује осећај издвојености у односу на *mundus*, али са кога је могуће надzirати копнене прилазе и морске путеве, довољно слатке и обиље слане воде, аграрно окружење погодно за узгој воћа, поврћа и лековитог биља и близина градског центра. Ратачка опатија је неколико столећа била расадник културних образаца који су у великој мери допринели уобличавању микрокосмоса у чијем се средишту налазила.

Најстарији сакрални објекат на Ратцу, посвећен Св. арханђелу Михаилу, представља црква С, једнобродна грађевина у облику издуженог правоугаоника издељеног на четири травеја, зидана од притесаног камена. Поред западног портала постојала су још два накнадно отворена улаза. Кроз врата на јужном зиду улазило се у сакристију, док је улаз на северној страни водио према комплексу зграда са клаустром који је постепено изграђиван вероватно све до почетка 14. столећа. Ратачки Свети Михаило припада типу једнобродних цркава код којих је кровна конструкција са куполом ослоњена на прислоњене бочне лукове. Овај стил потиче са егејских острва, грчки монаси су га пренели у јужну Италију, одакле се заједно са другим византијским утицајима ширио према дукљанским странама и Далмацији. Ратачка црква С веома

14 Бошковић, Ђ. и Кораћ, В. (1956-1957) Ратац, *Старинар* бр. 7-8, Београд: Археолошки институт, стр. 39.

подсећа на цркву *San Angelo al Monte Raparo* у Базилика-ти, такође посвећену Св. Михаилу, коју су према предању градили василијанци крајем 10. или почетком 11. века. Из-нете чињенице упућују на закључак да је најстарији храм ратачког комплекса подигнут почетком 11. столећа. Могуће да је на истом месту постојала још старија сакрална грађе-вина са које потичу фрагмент архитравне греде (102 С) и ко-мад пластике са стилизованом пузавицом у трочланом пре-плету пронађен у мору недалеко од Ратца, који делују веома архаично и упућују на 9. евентуално 10. столеће.¹⁵

У другој половини 13. века на Ратац је приспела икона Мај-ке Божје што је довело до промене титулара. Од тог времена култ Св. арханђела Михаила полако пада у заборав. Нема података о месту где је поменута икона израђена, времену и околностима транслације, нити о томе шта је тачно при-казивала. Овенчана славом Чудотворице, ова реликвија је привлачила велики број верника који су у Ратачку опатију долазили из разних крајева. Можда је управо ходочаснич-ки полет представљао разлог због кога је краљица Јелена, супруга Уроша I, манастир богато даривала, чиме је допри-нела развоју новог култа. Пола века касније, 1347. године, у време опата Павла Руђеровог отпочела је изградња веле-лепне базилике која је заувек остала недовршена. Богоро-дичина икона се вероватно уздизала над главним олтаром.¹⁶ Појава Богородичине иконе и промена патрона Ратачке опа-тије представљају одраз далеко ширих духовних кретања, посебно у медитеранским зонама. Измена обредне праксе која је подразумевала да свештеник у току служења евхари-стије стоји окренут леђима, допринела је развоју маријанске побожности будући да су од тога доба на олтару поставља-не слике које су углавном представљале Марију са малим Христом. Поред тога, појачано интересовање за Богомај-ку било је директно условљено развојем индивидуалне побожности неговане у оквирима породичног дома и малих заједница које су окупљале појединце повезане родбинским,

15 Исто, стр. 41-45. О стилским карактеристицама једнобродних цркава са куполом још видети: Кораћ, В. Црква св. Луке. Структура, облици, стил, у: *Црква св. Луке кроз векове*, приредио Кораћ, В. (1997), Котор: Српска православна црквена општина Котор, стр. 65-66.

16 Brajović, S. (2006) *U Bogorodičinom vrtu. Bogorodica i Boka Kotorska – barokna pobožnost zapadnog hrišćanstva*, Beograd: Plato - Filozofski fakul-tet Univerziteta u Beogradu, str. 16-19. Краљ Милутин је повељом издатом у Котору 15. марта 1306. године Ратачкој опатији потврдио поседе које јој је својевремено даривала његова мајка краљица Јелена; Марјановић-Душанић, С. (2002), Повеља краља Милутина опатији Св. Марије Ратач-ке, *Стари српски архив* бр. 1, Београд: Филозофски факултет, стр. 13-29.

пријатељским и другим чврстим везама.¹⁷ Ратачка опатија налазила се на путу који је Богородичина кућа прешла у мају 1291. године, када се на чудесан начин из Назарета, под влашћу неверника, преместила у истарски Трсат, одакле је три године касније ишчезла да би се волшебно појавила најпре у граду Реканати, а потом и у Лорету у коме се трајно настанила. Лорето је из тог разлога убрзо постао значајан ходочаснички центар, алтернатива Светој земљи у тренутку када се крсташка идеја нашла на заласку.¹⁸ Итинерар ходочасничких прегнућа заснован на концепту *Deus – Angelus – Homo* био је на тај начин допуњен увођењем емблематичног изрази маријанског култа.¹⁹

Када се размотри култуална ситуација у Беневенту, Апулији и другим јужноиталијанским покрајинама, стиче се утисак да су бенедиктинци на подручје Которске епископије и Барске митрополије пренели култове Девике Марије, Св. арханђела Михаила, Св. апостола Петра, Христа Спаса и наравно Св. Бенедикта, док су у новом окружењу прихватили источне светитеље – свете ратнике Срђа, Вакха и Ђорђа, као и св. Николу од краја 11. столећа. У јужној Италији је постојало неколико бенедиктинских манастира посвећених Св. Софији, али је у питању била једна од римских мученица, док је опатија надамак Дања по свој прилици била посвећена Божанској Премудрости, што указује на јак византијски утицај. Избор култова говори у прилог тези да су се бенедиктинци у прво време прилагођавали потребама византијских власти и затеченим политичким, друштвеним и културним моделима, што је била претпоставка њиховог успеха у мисионарским подухватима. Као што је досад више пута истакнуто, култ Св. арханђела Михаила био је у том погледу прикладан и стога посебно негован међу припадницима овог монашког реда.

17 Исто, стр. 17-18.

18 Novak, Z. (2011) Utjecaj kulta Blažene Djevice Marije na neke aspekte pobožnosti na istočnoj jadranskoj obali u razvijenoj i kasnoj srednjoj vijeku, *Croatica christiana periodica* br. 67, Zagreb: Institut za crkvenu povijest Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, str. 13-14.

19 Идеални ходочаснички програм подразумевао је да појединац обиђе Свету Земљу, тј. места на којима је Христос боравио током свог земаљског живота (*Deus*), светилиште на Монте Гаргану (*Angelus*), после чега би се запутио до Рима и Светог Јакова од Компостеле у Галицији следећи путеве којима су ходили апостоли Петар, Павле и Јаков Заведејев (*Homo*). Упоредити: Piemontese, *San Michele*, p. 118.

ЛИТЕРАТУРА:

- Бошковић, Ђ. и Кораћ, В. (1956-1957) Ратац, *Старинар* бр. 7-8, Београд: Археолошки институт, стр. 39-75.
- Brajović, S. (2006) *U Bogorodičinom vrtu. Bogorodica i Boka Kotor-ska – barokna pobožnost zapadnog hrišćanstva*, Beograd: Plato - Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Goldstein, I. (1992) *Bizant na Jadranu od Justinijana I do Bazilija I*, Zagreb: Latina et Graeca.
- Elijade, M. (2004) *Sveto i profano priroda religije*, Beograd: Alnari – Tabernakl.
- Ex Vita Sancti Laurentii episcopi Sipontini*, MGH Scriptorum rerum Langobardicarum et Italicarum saec. VI – IX, p. 543-545.
- Кораћ, В. Црква св. Луке. Структура, облици, стил, у: *Црква Св. Луке кроз векове*, приредио Кораћ, В. (1997), Котор: Српска православна црквена општина Котор, стр. 63-71.
- Kostrenčić, M. (1967) *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae I*, Zagreb: JAZU.
- Leonis Marsicani et Petri Diaconi Chronica monasterii Casienensis*, MGH VII, Hannoverae 1846.
- Liber de apparitione Sancti Michaelis in Monte Gargano*, MGH Scriptorum rerum Langobardicarum et Italicarum saec. VI – IX, p. 540-543.
- Марјановић-Душанић, С. (2002), Повеља краља Милутина опатији св. Марије Ратачке, *Стари српски архив* бр. 1, Београд: Филозофски факултет, стр. 13-29.
- Мартиновић, Ј. (1995) *Сто которских драгуља*, Ријека Црнојевића: Ободско слово.
- Мијовић, Р. (1995) О најстаријој писмености Бара, у: *Iz kulturne prošlosti Bara*, Bar: Kulturni centar Bar.
- Niola, M. (2007) *I Santi patroni*, Bologna: Il Mulino.
- Novak, Z. (2011) Utjecaj kulta Blažene Djevice Marije na neke aspekte pobožnosti na istočnoj jadranskoj obali u razvijenoj i kasnoj srednjem vijeku, *Croatica christiana periodica* br. 67, Zagreb: Institut za crkvenu povijest Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, str. 1-28.
- Piemontese, G. (1999) *San Michele e il suo santuario. Via sacra Langobardorum*, Foggia: Bastogi.
- Острогорски, Г. (1959) *Историја Византије*, Београд: СКЗ.
- Smičiklas, T. (1904) *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae II*, Zagreb: JAZU.
- Станковић, В. (2003) *Цариградски патријарси и цареви Македонске династије*, Београд: Византолошки институт САНУ.

Storia del cristianesimo. Il medioevo, eds. Filoramo, G. and Menozzi D. (2001) Roma-Bari: Editori Laterza.

Čubrović, Z. (1983-1984), Crkva Svetog Mihaila u Kotoru, *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru* br. 31-32, Kotor: Pomorski muzej, str. 151-159.

Katarina Mitrović

University of Belgrade, Faculty of Philosophy –
Center for Historic Geography and Historic Demography, Belgrade

THE CULT OF SAINT ARCHANGEL MICHAEL AMONG
BENEDICTANS IN THE AREA OF BAR MITROPOLY
AND KOTOR EPISCOPACY

SOCIAL AND CULTURAL CONDITIONS
(9TH – 13TH CENTURY)

Abstract

In the middle of the 9th century, the Benedictan order was on the rise in South Italy. Since the end of the 8th century, Montecassino has been the champion of cultural revival, and a network of abbeys has been established across the regions of Benevento, Puglia, Campania, Calabria and other regions. Members of this order, within European borders, were reputed missionaries who contributed greatly to the christianisation of many Germanic and Slavic peoples. However, the Benedictans from South Italy had suffered attacks by the Saracenes and other invaders who raided and plundered their monasteries, which culminated with their conquer of Montecassino in 883AD. Because of the strengthening of the Byzantine rule, the conditions on the east Adriatic coast seemed far more suitable and stable for life of monastery communities. Also, Slavic population settled back to Byzantine cities, and slowly, they moved towards the coastline zones, building good relations with the urban Roman population. The Slavs had still worshiped old gods or were only partly christianized. In addition to being respected as successful missionaries, the Benedictans raised their monasteries in rural communities close to main roads and city centers, while their way of life fitted in the mentality and habits of an agrarian society. Christianisation of the Slavic population enabled spreading of cultural models from the city centres under the Byzantine rule, which lead to strengthening of ideological positions and fortification of their factual rule. On the other side, the Holy See looked benevolently on these efforts, since the Benedictans almost unnoticably contributed to strengthening of the Roman Church positions in Dalmatia. The Benedictans took their missionary endeavours seriously, as we can see from a very smart selection of the cults of saints - primarily patrons of big abbeys.

Key words: *Benedictans, Byzantine cities, Slavs, christianisation, cults of saints, St Archangel Micheal*